

**JOHN LAUGHLAND:
ZATROVANI IZVOR:
NEDEMOKRATSKI
KORIJENI EUROPSKE
IDEJE**

MARKO LUCIĆ

Slovo M, Zagreb, 2005., 330 str.
(izv.: Little Books, London, 1997.)

John Laughland britanski je profesor političke znanosti i filozofije, posebno usmjeren na pitanje suvereniteta u međunarodnim odnosima. Studirao je na Münchenskom sveučilištu, doktorirao u Oxfordu, predavao na Sorbonni i na pariškom Institutu političkih znanosti. Pojavljuje se kao redoviti politički komentator u, među ostalim, *Guardianu*, *Sunday Telegraphu* i *Wall Street Journalu*. Osim u knjigama, novinskim i znanstvenim člancima, svoju konzervativnu euroskeptičnu orijentaciju slijedi i ravnaajući Europskom zakladom, britanskim euroskeptičnim *think-tankom* kojeg je osnovao Bill Cash, konzervativni zastupnik u britanskom Parlamentu. Na ovim prostorima moglo se čuti za njega povodom objave knjige *Travesty: the trial of Slobodan Milošević and the corruption of international justice* (Pluto, London, 2007.), u kojoj promatra suđenje Miloševiću i NATO-ovu intervenciju u Srbiji kao prijelomne točke u suvremenim međunarodnim odnosima, veliko ogriješenje o vladavinu prava, taj ‘najsajniji dragulj zapadne civilizacije’: prema Laughlandu, spomenutim je događajima ona konačno zamijenjena licemjernim ‘univerzalnim režimom ‘ljudskih prava’ koji, čineći međunarodnu pravdu ‘političkom farsom’, služi kao ideološko oružje zapadnim silama u provođenju svojih interesa na globalnom geopolitičkom planu. Osim što se ta Laughlandova knjiga mirno može smatrati u najmanju ruku neinformiranim pledoajeom u korist Miloševiću i velikosrpskoj politici (Laughland se u njoj ne libi izricati sudove o krivnji slovenskih i hrvatskih ‘separatista’ za sukobe u bivšoj Jugoslaviji), spominjem je ovdje jer demonstrira (usudit ću se reći, dosadni) kontinuitet Laughlandovih političkih nazora klasičnog millovskeg liberalizma, skopčanog s burkeovskim konzervativizmom, stavljenih u funkciju normativne analitičke optike kroz koju on promatra međunarodne odnose – oni su, naime, istovjetni onima izraženim u deset godina ranije objavljenoj knjizi *Zatrovani izvor: nedemokratski korijeni europske ideje*, kojom se ovdje bavimo, kao što je zaključak dotične knjige istovjetan uvodu i zaključku knjige o suđenju Miloševiću.

U prvom poglavlju *Zatrovanog izvora* Laughland ih jasno izlaže, a svodivi su na nekoliko postavki. Ona temeljna glasi da je jedino u okviru nacionalne države moguće očuvati svetu vladavinu prava. Najsvetije stvari koje čine vladavinu prava jesu ustav nacionalne države i nacionalni parlament. Zato su nadnacionalne organizacije, kakva je EU, vrlo opasne; naime, otprilike u vrijeme pisanja knjige, francuska i belgijska vlada potpisale su sporazume o ulasku u monetarnu uniju ne pitajući parlamente i jednostrano mijenjajući ustavne odredbe. Nadalje, međunarodni odnosi trebali bi biti(!) uređeni načelom ravnoteže sila, a ne sumnjivim konceptom kolektivne sigurnosti (ovdje Laughland slijedi H. Kissingerovo

razlikovanje tih dvaju načela međunarodnog poretka), koji zabašuruje stvarne nacionalne interese. Različiti nacionalni interesi nužno su u sukobu, a sukob među individuama i među državama na političkom i na gospodarskom planu u liberalnoj političkoj filozofiji oslikan je pozitivnim tonovima – on je motor napretka. Nevolja s nadnacionalnim organizacijama i integracijama (EU i NATO) je u tome što one sukob stavljaju pod administrativni nadzor. Naposljetku, ta administrativna mašinerija sa svojstvenim netransparentnim, dakle i nedemokratskim procedurama na nadnacionalnoj razini otvara prostor proizvoljnosti moći u gospodarstvu i politici, koja nije odgovorna zakonodavnoj vlasti, a prisvajanjem i hipertrofiziranjem izvršne vlasti ta se proizvoljna administrativna moć s Laughlandovog liberalnog stajališta razrasla preko svojih ‘prirodnih’ okvira minimalne države, nastojeći urediti odnose među ljudima (u EU se to ponajprije očituje u sferi ekonomskih odnosa), umjesto da tim odnosima tek poda granice, u obliku minimalnog skupa zakonskih pravila igre. Laughlandovo zaziranje od tog europskog dirižizma, tj. ‘strasti planiranja’ i samovolje centralnog upravljačkog mehanizma, sasvim očekivano podrazumijeva pozivanje na klasične protivnike planske ekonomije, F. Hayeka i L. von Misesa, rasvijetlivši tako do kraja Laughlandovo vrijednosno stajalište, odnosno njegov znanstveno-politički profil.

Saževši Laughlandov pristup u nekoliko bitnih odrednica, sad mogu reći da od prve do zadnje stranice knjige taj Laughlandov normativni konstitucionalizam pokazuje jednu svoju bitnu konceptualnu slabost: analiza bilo čega, od uspostavljanja Europske ekonomske zajednice, preko monetarne politike Europske središnje banke (odnosno njenih preteča, kao što je Zajednički valutni odbor), do NATO-ove intervencije u Srbiji, može završiti samo zapostavljanjem nad nesročnošću političke zbilje s navedenim odrednicama Laughlandovih nazora (*a fortiori*, liberalnim dogmatima). Tako će čitatelj, ako želi originalne konceptualne uvide u tu davno dijagnosticiranu proizvoljnost moći na planu europskih politika, ostati razočaran, a isto će biti i s onima koji tragaju za slabije poznatim (medijski manje obrađenim) ‘kontroverzama’ na onoj anegdotalnoj, faktografskoj razini, koja često čini minimalni horizont čitateljskih očekivanja od ovakvih publicističkih naslova. Kad se pak Laughland ostavi monotonog ukazivanja na odstupanje zbilje od dobrog, starog društvenog ugovora i krene u dalekosežnija promišljanja o povijesnim uzrocima sadašnjih političkih praksi, ta anegdotalna razina, s jedne strane, biva popunjenom, ali zato se, s druge strane, dolazi do čudnih i neuvjerljivih zaključaka, neskriveno ideološki nabijenih. U nastavku ćemo, uz sažimanje sadržaja knjige, ukazati na nekoliko takvih momenata.

U drugom poglavlju, naslovljenom 'Fašisti i federalisti', Laughland se upustio u istraživanje genealogije europske ideje, počevši svoj narativ s citiranjem fašističkih manifesta koji su zazivali europsko jedinstvo, s osnovom u francusko-njemačkom savezništvu. Pa iako se na početku poglavlja izrijekom ogradio od poistovjećivanja europske ideje s fašističkim projektima, čitatelj se teško može oteti dojmu da mu je upravo to namjera, jer isprativši sudbinu nekoliko fašističkih časopisa i kružoka iz prijeratnog razdoblja, Laughland na kraju poglavlja apostrofira 'kompromitirajuću', a uistinu prilično marginalnu vezu najvažnijih korifeja ideje europskog jedinstva, dapače osnivača Europske ekonomske zajednice – R. Schumana, J. Monneta i J. Delorsa – s vichyjevskom vladom i tim i takvim političkim habitusom.

Još dalje zadrijevši u povijesnu pozadinu europske ideje, treće poglavlje Laughland počinje ustanovivši paralelizam europskih međunarodnih odnosa razvijenog srednjeg vijeka s uvjetima u pozadini osnivanja EEZ-a Rimskim ugovorima 1957.: nadnacionalna vladavina u obliku papinskog sporazuma s francuskim kraljevstvom u 14. st. služi kao protuteža moći Svetog rimskog carstva njemačkoga naroda, kao što podijeljena Njemačka i nadnacionalni savez Zapadne Njemačke s ostalim zemljama služe kao jamstvo da se 1939. neće ponoviti. Tu Laughland ustanovljava formulu za međunarodne odnose u Europi od srednjeg vijeka do danas: 'Dok Njemačkoj ne omrkne, drugim europskim silama ne osvane'. Tako se kao još jednu etapu u oslabljivanju Njemačke u korist ostalih, odnosno kao još jedan analogon podjeli Njemačke nakon Drugog svjetskog rata, može promatrati njena podjela Westphalskim mirom 1648. Međutim, problemi za sve ostale nastupaju ujedinjenjem Njemačke nakon pada Berlinskog zida – tada ona preuzima vodeću ulogu u europskim integracijama. To je loše jer je Njemačka oduvijek pokazivala hegemonističke tendencije: zbog svog 'središnjeg položaja' (tako glasi naslov poglavlja) oduvijek je bila primorana boriti se protiv svijeta i provoditi ekspanzionističku politiku nauštrb svih, tj. 'osvajati da ne bi bila osvojena', riječima pruskog kralja Friedricha Wilhelma II. Britansko kraljevstvo, nasuprot tome, zbog svog je otočnog položaja moglo odmjereneje nastupati prema ostalima, pa ono nikad nije težilo hegemoniji na Kontinentu (!). Britanija je tako mirne duše mogla ostati čuvaricom ravnoteže sila, pomažući čas jednima, čas drugima u obilnoj povijesti europskih sukoba. Uspostavivši vrlo nejasnu vezu između 'blagotvornog' načela ravnoteže sila i morala, Laughland je britanskoj politici pridao obilježje 'moralnosti', nasuprot čemu stoji oportunistička, grabežljiva, tj. 'realpolitička' Njemačka. Govoreći istovremeno o moralu i o ravnoteži sila, Laughland je zapravo

ponovio neke rečenice iz knjige *Diplomacija* H. Kissingera kojeg smo već spomenuli, pridajući Richelieuovoj politici 'čudnih savezništava' pod znakom *raison d'état* u Tridesetogodišnjemu ratu neki moralni značaj erističkim trikom *retorsio argumenti*, bez daljnjeg obrazloženja, računajući valjda na nekritičke simpatije koje čitatelj s intelektualnim pretenzijama obično pokazuje prema tezi protivnoj uvriježenom promatranju, u ovom slučaju promatranju Richelieuua kao spletkara bez principa. No, da se vratimo na glavni tok izlaganja – Njemačka je, dakle, 'loš dečko' u Europi. Uz vojno-političku, i njena intelektualna povijest prema Laughlandu to jasno odražava: našao je, naime, sukrovca za tragediju 1939.-1945. u geopolitici C. Schmitta i K. Haushofera, 'ciničnoj' paradigmi u analiziranju međunarodnih odnosa, koja ih promatra kao stalnu borbu između država, pojmljenih analogijom s racionalnim, grabežljivim individuama. Osim što je olako prešao preko činjenice da je osnivač geopolitike Britanac Harold Mackinder, Laughland je naprosto 'zaboravio' da se i njegovo 'blagotvorno' načelo ravnoteže sila zasniva na vrlo sličnom poimanju, te da je geopolitika postala i ostala normom promatranja međunarodnih odnosa u anglosaksonskome svijetu (ako ostavimo po strani najnovije tendencije odmicanja od državocentrične paradigme u sigurnosnim studijima). U svjetlu svega ovog, nameće nam se zaključak da sadržaj gorespomenute izrazite ideološke obojenosti Laughlandova rada uvelike iscrpljuje izvjesno anti-nijemstvo. Ako pak do krajnjih konsekvenci dovedemo ovakvo (germanofobno) razvrstavanje intelektualne povijesti po nacionalnom ključu, Laughlandovo pozivanje na Hayeka i Misesa, koji su kao Austrijanci bili pod širim utjecajem njemačkoga kulturnog kruga, ispada nedosljedno. Laughland u vrednovanju nacionalnih intelektualnih povijesti nije poštedio ni drugi kraj za Europu sudbonosne francusko-njemačke osovine – naime, korijene dirižizma nalazi i u spoju reformizma s pozitivističkim determinizmom u Saint-Simona i A. Comtea, što je sve suprotstavljeno Hayekovom 'spontanom društvenom poretku.' Držim da čitava ova Laughlandova ekskurzija u dalju europsku prošlost, koja je zapravo narativ o kontinuitetu nacionalnih politika iz davnina i suvremenih politika u EU, pati od jednog temeljnog nedostatka: miješanja genealogije ideja s genealogijom moći (kritika s više strana upućena M. Foucaultu). Da bi se pokazao kontinuitet u praksama provođenja politike, treba pomnije pratiti konkretne aktere i konstelacije moći, a ne pružiti tek kronološki pregled ideja i događaja iz tako međusobno udaljenih sfera kao što su vojno-politička povijest i socijalna filozofija, tako natkriven jedinstvenom idejom vodiljom, kao što stvarna povijest nigdje i nikad nije.

Slijedeći dalje nit svog anti-nijemstva, Laughland u narednom poglavlju ‘europskoj ideologiji’ pridaje pretpostavljene značajke njemačke političke kulture, odnosno nedostatka iste – njemačko kulturno i gospodarsko, a ne političko poimanje države, tj. ‘nacije bez države’, postaje projekt namijenjen čitavoj Europi. Sve to stoji nasuprot (anglosaksonskoj) liberalnoj doktrini nepodijeljenog i u sebi dovršenog suvereniteta (ustavne neovisnosti), koja pitanje suvereniteta nužno postavlja u obliku ili-ili: država ili ima apsolutni suverenitet ili ga nema uopće. Države članice Europske unije prema tome su u nekom nedopustivom limbu između imanja i nemanja suvereniteta, budući da je jedinstvena europska država nemoguća u bližoj budućnosti, a i nepoželjna stoga što se ‘stare europske nacije ne bi trebale odreći svojih država’. Na stranu već spomenuti nedostatak normativnih teorija koje su posvađane sa suvremenom zbiljom (može li se u suvremenom svijetu, kojeg osim nadnacionalnih organizacija i integracija karakteriziraju i rastuća globalna ekonomska međuovisnost, pa napokon i toliko puta uočeno rastakanje nacije-države, uopće govoriti o apsolutnom suverenitetu), čini mi se da imalo pomnije kritičko preispitivanje ovog stajališta mora postaviti pitanje je li se i prije o takvom suverenitetu moglo govoriti. Napokon, i europske nacionalne države prije osnivanja EEZ-a nastale su objedinjavanjem manjih teritorijalno – političkih jedinica (kneževina i sl.) u veće cjeline, pa su tako postojale i ‘prijelazne faze’ suvereniteta podijeljenog između tih manjih jedinica i nastajućih nacionalnih država...

U poglavlju ‘Važna novčana pitanja’ Laughland daje jezgrovit prikaz povijesti novčarstva i institucije središnje banke, pokušavši razložiti da je emisija novca iz središnjih banaka bez pokrića u zlatu jedno od najvećih zala našega vremena, zato što razara svetu ugovornu vrijednost koju novac ima, tj. očekivanje da je njegova vrijednost nepromjenjiva. Upozorivši da fluktuiranje tečajeva, suprotno navodno uvriježenom shvaćanju, ne upućuje na slobodno tržište deviza, koje u naše doba nažalost ne postoji, već na samovolju središnjih banaka koje kao da operiraju u ratnoj ekonomiji, Laughland se zalaže za povratak jedne davno zaboravljene pretpotopne životinje – zlatnog standarda. Na stranu objektivna mogućnost da i sasvim prosječan čitatelj dnevnog tiska ima jasnu predodžbu o čemu tečajevi ovise, zanimljiva je u Laughlanda, kao i u drugih liberala njegova kova koji imaju natprosječan uvid u ekonomiju, ta gotovo utopijska tendencija u mišljenju – osim što je slobodno tržište ideal nimalo ostvariviji od ideje komunizma ili Platonove Politeje, predmnijevano sredstvo za njegovo ostvarivanje – vođenje načelima klasične političke ekonomije Davida Ricarda i povratak na zlatni standard – u današnje je vrijeme (2011., kao i

1997., kad je knjiga objavljena u izvorniku) temeljito posvađana sa zbiljom, u kojoj se godišnja inflacija od dva posto, posljedica djelovanja središnjih banaka, uzima samorazumljivo kao što se uzima da dan traje 24 sata.

Laughland ovdje navodi i cilj 'izdašne' makroekonomske politike EU (koju, dakako, vode Nijemci): dirizističko očuvanje i poboljšavanje standarda građana, kupovina njihove lojalnosti poretku udobnostima zasnovanim na nerealnoj vrijednosti proizvedenih roba i usluga. Poluga u tom mehanizmu jest i socijalna država – građane se njome čuva od 'providnosti' nevidljive ruke, kao što se države djelovanjem središnjih banaka nepošteno uzdržavaju od natjecanja na nekom izmaštanom slobodnom tržištu. Možemo reći da je vrijeme u kojem pišemo recenziju osporilo tu hipotezu – u suvremenom diskursu rezanja javnog sektora socijalna prava prva su se našla na udaru.

U ostalim razmatranjima europskih politika, teško je reći da je knjiga anakrona – u Europi poslije Lisabonskih ugovora postavljaju se ista pitanja kao i neposredno prije njih: npr., u ovoj se knjizi kao i u najsvježijim raspravama o EU postavljaju pitanja suvereniteta ili, da navedemo uže specijalizirani primjer iz ekonomije, staro pitanje integracije fiskalne i monetarne politike. Upravo ta činjenica – nezastarijevanje knjige s upitnom argumentacijom i spoznajnom vrijednošću – svjedoči o problematičnoj poziciji u kojoj se politički-konzervativna-ekonomski-liberalna paradigma danas nalazi, uzmemo li ovu knjigu kao njen ogledni primjer. Dakako, mislim pritom da je ta pozicija spoznajno problematična, ne može se nikako reći da joj ide loše u politici i medijima, s euroskeptičnim predznakom ili bez njega.